

Öland – lökarnas land

En beskrivning av sju arter i släktet *Gagea*

Erik Ljungstrand gjorde oss våren 2005 uppmärksamma på en artikel om vårlökar, släktet *Gagea* som Heinz Henker skrivit. I denna artikel på nästan 90 sidor går han igenom de sju olika vårlökar som finns i området Mecklenburg-Vorpommern. Han beskriver också en ny art *G. megapolitana*. Dessutom redogör han för skillnaderna mellan de närstående arterna *G. pratensis* och *G. pomoranica*. Öland har både jordmån och klimat som passar lökväxter. Den som åkt genom Vickleby i april månad instämmer säkert, hela vägen är då kantad av blommande vårstjärnor *Scilla* spp. Erik hade också funnit att den nybeskrivna arten *G. pomoranica* hade belagts från både Skåne och Öland. Vi beslöt oss därför att under våren 2007 undersöka de öländska vårlökarna, framför allt skulle ängsvårlök *G. pratensis* studeras mer noggrant.

Vårlök *Gagea lutea*

Utseende: Lök äggformad, innesluter nylöken. Stjälk 10-30 cm, oftast vitgrön till färgen längst ner, men någon gång vinröd! Ett basalblad, plattat - något kölat längst ner, som avsmalnar tvärt mot spetsen och är **hopknipet** längst ut (båtlikt). Basalbladets längd 15-40 cm, bredd 6-15 mm. Stödblåd vanligtvis två, något håriga. Det nedersta stödblådet nästan lika brett som basalbladet, varierar i längd (kortare eller längre än blomställningen). Högblad saknas. Blomställning med 3-10 blommor, blomskåft kala. Kalkbladen gula 10-18 mm långa, 4-5 mm breda, rundtrubbiga, ungefär 2-3 ggr så långa som breda. Mot slutet av blomningen blir kalkbladen gulgröna. Blommorna är utslagna även vid mulet väder.

Blomningstid på Öland: mars-april (blommar tidigast av alla vårlökar).

Utbredning i världen: Europa-Asien, vitt spridd från England och bort till Japan. Är den vårlök som växer allra nordligast, går upp till Tromsö i Norge (70:e breddgraden).

Utbredning på Öland: Allmän. Den blir ovanlig på det trädfattiga sydöstra Öland. Från Hulterstads socken och söderut saknas vårlök nästan helt.

Ståndorter på Öland: Ursprunglig i lundvegetation och lövskogar. Men arten är även kulturgynnad och växer i trädgårdar, på kyrkogårdar, åkerrennar och liknande.

Övrigt: Denna art finns i två varieteter, den ena har vaxöverdragna grågröna blad *G. lutea* var. *glauca*, den andra har gröna blad *G. lutea* var. *lutea*.

Dvärgvårlök *Gagea minima*

Utseende: En liten äggformad lök som innesluter en nylök, vid blomningen ofta med en-flera små nylökar (bubiller) vid sidan av moderlöken. Stjälk 8-15 cm, vitaktig nertill. Ett basalblad, gulgrönt, platt utan köl, **mycket smalt**, bredd 1-2 mm. Stödblåd vanligtvis ett, brett och vid basen finulligt. Högblad flera, mycket smala. Blomställning med 3-5 blommor, blomskåft kala. Kalkbladen ljusgula (med dragning åt grönt), 10-12 mm långa, nertill hopdragna, upptill **tillspetsade** och hopknipna, mot blomningstidens slut bakåtböjda. Blommorna är utslagna även vid mulet väder.

Blomningstid på Öland: april

Utbredning i världen: Östra Europa och Ryssland bort till Sibirien. Saknas i västra Europa, förekommer i Mindre Asien. I Norden finns dvärgvårlök framför allt i Finland och i östra Sverige.

Utbredning på Öland: Tämligen allmän. Mer ovanlig på sydöstra Öland.

Ståndorter på Öland: Ursprunglig i busk- och lundvegetation. Växer ofta på lättare sandjordar, vanlig på kyrkogårdar, i gräsmattor o dyl.

Övrigt: Ofta steril, bildar då avgränsade små bestånd av gulgröna, smala blad. Bladen är trubbigt femkantiga.

Lundvårlök *Gagea spathacea*

Utseende: En äggformad lök, med ett flertal smålökar (bubiller) vid sidan av moderlöken.

Stjälk 10-20 cm, vid basen vitakig. Basalblad **två**, bjärt gröna, **trinda**, bredd 1-1,5 mm.

Stödblåd ett, stort, hölsterlikt och kalt, utgår något nedanför blomställningen. Högblad få och smala. Blomställning med 1-3 blommor, blomskaft kala. Kalkblad gula, 10-15 mm långa, rundtrubbiga med **inåtböjda** spetsar. Blommorna är utslagna även vid mulet väder.

Blomningstid på Öland: april-maj (blommar sist av alla vårlökar)

Utbredning i världen: Förekommer endast i Europa, huvudsakligen i norra och västra delen av Mellaneuropa som var helt täckta av is under senaste nedisningen. I Norden finns lundvårlök huvudsakligen i västra Sverige och i Danmark.

Utbredning på Öland: Sällsynt. Endast noterad på några lokaler i de två nordligaste socknarna, Böda och Högby.

Ståndorter på Öland: Fuktiga lövskogar och lundar.

Övrigt: Ofta steril, bildar vidsträckta bestånd av millimetertjocka ganska styvt upprätta blad som är bjärt gröna till färgen. Lättast att upptäcka i mars!

Luddvårlök *Gagea villosa*

Utseende: En äggformad lök, inneslutande 1-2 nylökar. Stjälk 5-10 cm, tätt **finluden** och vinröd vid basen. Basalblad två, rännformade, kala och mörkgröna, vid basen vinröda. Längd 15-25 cm, bredd 1-3 mm. Stödblåd 2-4, stora och breda, kanthåriga. Högblad få-många, finhåriga. Blomställning med 3-10 blommor, blomskaft korta och **finludna**. Kalkblad gula, 10-15 mm långa, 1,5-2 mm breda, på utsidan **finhåriga**. Blommor utslagna endast vid varmt och soligt väder.

Blomningstid: mars-april

Utbredning: Förekommer i Mellan- och Sydeuropa, österut till Ukraina och Iran och i nordvästra Afrika. I Norden förekommer arten sällsynt i Danmark och i södra Sverige samt på Gotland.

Utbredning på Öland: Ej känd från Öland men finns på några lokaler i centrala Kalmar. Skulle kunna påträffas på någon kyrkogård, bör eftersökas!

Ståndorter: Kulturgynnad, växer ofta på kyrkogårdar, i parker, trädgårdar men inte på gräsbevuxen mark. Värmekrävande.

Ängsvårlök *Gagea pratensis* (*G. pratensis* var. *stenopetala*)

Utseende: En något avlång lök vid blomning med **två sidoställda nylökar**, nylöken har en storlek på 8 x 15 mm. Stjälk 10-20 cm, kal, vid basen vinröd. Basalblad ett, längd 10-30 cm (betydligt längre än blomställningen), bredd 4-8 mm, med en tydlig och två otydliga kölar, **rännformigt ända till spetsen**. Färgen grågrön-blågrön med **vinröd-brunnröd bas**. Stödblåd 2-3, ej speciellt breda. Högblad saknas. Blomställning med 1-3(-5) blommor. Blomskaft 30-45 mm långa, kala. Blommor stora och guldgula. **Kalkblad långa och smala**, 18-20(-25) mm långa, 2-4 mm breda. Kalkbladen 4-6 ggr så långa som breda, något spetsiga, kala.

Kalkbladens utsida är blågrön-rödbrun och har en smal, gulaktig mittzon.

Utbredning i världen: Finns i Europa med tyngdpunkt i östra och mellersta delen d.v.s. en kontinental utbredning. I Norden förekommer ängsvårlök i Danmark och södra Sverige, framför allt i östra delen, vanlig i Stockholmsområdet.

Utbredning på Öland: Oklart, den kartering som finns i Sterner 1986 visar troligen både *G. pratensis* och *G. pomeranica* (se nedan). Våra efterforskningar våren 2007 visar att arten åtminstone finns på norra Öland i Föra, Källa, Högby och Böda socknar där den traktvis förefaller ganska vanlig. Ängsvårlök finns också på mellersta Öland, i västra delen av Glömminge och Högsrums socknar. Även i Torslunda socken har arten rapporterats under

året. Enligt Rikard Sterner "Flora der Insel Öland" 1938 växer på mellersta och nordligaste Öland en ängsvårlök på åkrar, trädor och betesmark, ofta rikligt. Detta skulle motsvara dagens *G. pratensis*.

Ståndorter på Öland: Torrängar (betade), åkerrenar, trädor, kyrkogårdar och vägkanter. Företrar sandiga miljöer, förefaller värmekrävande, växer ofta i syd-sydvästvända slänter. Missgynnas av ogräsbekämpning.

Övrigt: Blommorna är endast utslagna i soligt och varmt väder. Hylander nämner *G. stenopetala* som skiljs från "vanlig ängsvårlök" genom att ha långa, smala och spetsiga kalkblad. Han menar också att den ängsvårlök som man ser kulturspridd är av denna typ.

"Pommersk vårlök" *Gagea pomeranica* (*G. pratensis* var. *pratensis* auct.)

Utseende: En avlång huvudlök med endast **en sidoställd nylök**, storlek på denna 8 x 10 mm. Stjälk 10-20 cm. Basalblad ett, bredd 5-10 mm, otydligt kölat. Stödblåd tre, håriga, omsluter blomställningen. Högblad saknas. Blomställning med 2-5 blommor. Blomskaft kala.

Kalkbladens längd 15-20 mm, bredd 3-4 mm, 3-4 ggr så långa som breda, **rundtrubbiga**.

Utbredning: Vorpommern. Utanför Tyskland finns endast belägg från södra Sverige och Tjeckien.

Utbredning på Öland: Rikard Sterner skriver i "Flora der Insel Öland" 1938 att *G. pratensis* på SV Öland finns på 10 lokaler längs Landborgen. Arten växer sparsamt på torrängar tillsammans med våradonis *Adonis vernalis* och ullranunkel *Ranunculus illyricus*. Detta motsvarar troligen utbredningen för *G. pomeranica*.

Följande lokaler är funna våren 2007: Algutsrum socken: väst kyrkan, torrbacke med ullranunkel. Smedby socken: kyrkogården; Klinta alvar. S. Möckleby socken: Gårdstorp nedanför Landborgen; p-platsen längs väg 136 vid Albrunna lund. Ventlinge socken: kyrkogården; alvarskanten öster om kyrkan. Ås socken: gravfältet norr om Ottenby kungsgård.

Ståndorter: Enligt Henker tydligt kulturgynnad, växer på kyrkogårdar, alléer och parker. Tidigare kunde arten påträffas i mer extensivt utnyttjad mark såsom sandiga åkrar och ängsmark. Vår erfarenhet från Öland tyder på att arten ännu idag uppträder som på Sterners tid dvs. längs västra Landborgen från Mörbylånga och söderut, påfallande ofta tillsammans med ullranunkel. En mycket rik lokal är gravfältet norr om Ottenby kungsgård, på västra sidan nära havet. På de svallade strandvallarna finns 1000-tals exemplar av *G. pomeranica* som blommor i april månad.

Blomningstid på Öland: april

Övrigt: Man har tidigare ansett att denna art skulle kunna vara en hybrid mellan *G. lutea* och *G. pratensis* men så är inte fallet. Arten bör eftersökas ytterligare på Öland liksom i Skåne, Blekinge, östra Småland och på Gotland.

"Mecklenburgsk vårlök" *Gagea megapolitana*

Utseende: **Nylök bönlik och stor**, 20 x 15 mm utanför moderlöken (ingen annan i Tyskland inhemsk vårlök har en större nylök). Ofta med 1-2 bubiller. Stjälk 15-25 cm hög, grågrön till färgen och med styva blad, robust. Generellt mindre än en utvuxen planta av *G. lutea* var.

glauca som den mest liknar. Basalbladet är platt, 6-15 mm brett, något lite längre än blomstängeln. Stängelbladen är linjära-lansettlika, rufsigt håriga i kanten. Det nedersta stängelbladet är hölsterlikt, längre än blomställningen, ofta ordenligt brett, t o m bredare än basalbladet. Blomställning med 5-8 blommor. Kalkblad 15-18 mm långa, 3-4,5 mm breda, rundtrubbiga, 3 ggr så långa som breda. Bildar ofta stora bestånd.

Utbredning i världen: Endast påträffad i Tyskland, en nordvästlig population i Mecklenburg (runt Wismarbukten) och en nordöstlig i Vorpommern (Hiddensee, Usedom och Rügen).

Ståndorter: Utpräglad kulturgynnad, kyrkogårdar, parker, sluttningar. Växtplatserna är ofta något friska och jordmånen består av leriga och humusrika sandjordar.

Blomningstid: början av mars-april.

Övrigt: Skulle kunna växa på Öland, ut och leta!

Bestämningsnyckel för släktet *Gagea* (delvis efter Ljungstrand 1994)

1 Blomskaft håriga	<i>G. villosa</i>
1 Blomskaft kala	
2 Basalblad smala, utan köl, 1-4 mm breda	
3 Kalkblad spetsiga, basalblad platta och smala	<i>G. minima</i>
3 Kalkblad rundtrubbiga, basalblad trinda och trådsmla	<i>G. spatulacea</i>
2 Basalblad breda, med köl, 4-12 mm breda	
4 Nylök en, innesluten i moderlöken, basalblad hopknipet längst ut, vid basen oftast vitgrönt, kalkblad breda och trubbiga, mångblommig	<i>G. lutea</i>
5 Basalblad grågrönt	<i>G. lutea</i> var. <i>glauca</i>
5 Basalblad grönt	<i>G. lutea</i> var. <i>lutea</i>
4 Nylök en, utanför moderlöken, kalkblad breda och trubbiga	
6 Nylöken stor, basalblad grågrönt, hopknipet längst ut, plantan kraftig, nedersta stödblåd åtskilt, mångblommig	<i>G. megapolitana</i>
6 Nylöken liten-medelstor, basalblad fårat ända till spetsen, vinrött vid basen, fåblommig	<i>G. pomeranica</i>
4 Nylökar två, utanför moderlöken, kalkblad spetsiga och smala, basalblad fårat till spetsen, vinrött vid basen, fåblommig	<i>G. pratensis</i>

Tack till Erik Ljungstrand som satte oss på spåren och har uppmuntrat oss i våra efterforskningar.

Referenser:

Henker, H. 2005. Goldsterne och Stinsenpflanzen in Mecklenburg-Vorpommern. *Botanischer Rundbrief für Mecklenburg-Vorpommern*. 39: 3-90.

Hylander, N. 1953. *Nordisk kärlväxtflora del I*.

Ljungstrand, E. 1994. Släktet *Gagea* (vårlökar) i Sverige. *Vrivrånge*.

Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. *Den nya nordiska floran*.

Sterner, R. 1938. *Flora der Insel Öland*.

Sterner, R. 1986. *Ölands kärlväxtflora*. 2:a reviderade upplagan utgiven av Åke Lundqvist.